

ЗАКОНОМІРНОСТІ СПОЛУЧУВАНOSTІ ФОНЕМ ІЗ ПОЧАТКОВОЮ ФРИКАТИВНОЮ У ТРИФОНЕМНИХ СЛОВАХ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Сеньків С. С.

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української мови

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

вул. Івана Франка, 24, Дрогобич, Львівська область, Україна

orcid.org/0000-0003-3588-461

senkivstepan@ukr.net

Ключові слова: *фонема, модель, моделювання, слово, сполучуваність, дистрибутивна структура.*

У статті на матеріалі «Великого зведеного орфографічного словника сучасної української лексики» проаналізовано склад трифонемних слів із початковою фрикативною фонемою в українській мові, з'ясовано сполучувальні можливості фонем у трифонемних словах із початковою фрикативною фонемою та побудовано моделі трифонемних слів із початковою фрикативною фонемою сучасної української літературної мови. З'ясовано, що у сучасній українській мові серед трикомпонентних моделей із першим компонентом фрикативною фонемою характерними є такі поєднання елементів: «фрикативна + голосна + фрикативна» (19), «фрикативна + голосна + проривна» (12), «фрикативна + голосна + напіввідкрита» (10) із першою фрикативною фонемою /в/; «фрикативна + голосна + фрикативна» (16), «фрикативна + голосна + проривна» (12), «фрикативна + голосна + напіввідкрита» (12) із першою фрикативною фонемою /ф/; «фрикативна + голосна + напіввідкрита» (10), «фрикативна + голосна + фрикативна» (6), «фрикативна + голосна + проривна» (5) із першою фрикативною фонемою /ж/; «фрикативна + голосна + напіввідкрита» (19), «фрикативна + голосна + фрикативна» (16), «фрикативна + голосна + проривна» (16) із першою фрикативною фонемою /с/; «фрикативна + голосна + напіввідкрита» (12), «фрикативна + голосна + фрикативна» (10) та «фрикативна + голосна + проривна» (8) із першою фрикативною фонемою /ш/; «фрикативна + голосна + фрикативна» (14), «фрикативна + голосна + напіввідкрита» (10), «фрикативна + голосна + проривна» (8) із першою фрикативною фонемою /й/; «фрикативна + голосна + проривна» (16), «фрикативна + голосна + напіввідкрита» (10), «фрикативна + голосна + фрикативна» (10) із першою фрикативною фонемою /х/; «фрикативна + голосна + проривна» (20), «фрикативна + голосна + фрикативна» (18), «фрикативна + голосна + напіввідкрита» (15) із першою фрикативною фонемою /г/. У сучасній українській мові серед трикомпонентних моделей із першим компонентом фрикативною фонемою найбільш типовими є такі моделі: FOF – 122, FON – 115 та FOP – 110, тобто такі поєднання елементів у трифонемній дистрибутивній структурі із першою фрикативною фонемою, як: «фрикативна + голосна + фрикативна», «фрикативна + голосна + напіввідкрита» та «фрикативна + голосна + проривна».

PECULIARITIES OF PHONEME COMBINABILITY WITH THE INITIAL FRIKATIVE IN THREE-PHONEME WORDS OF THE MODERN UKRAINIAN LITERARY LANGUAGE

Senkiv S. S.

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of the Ukrainian Language
Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University
Ivan Franko str., 24, Drohobych, Lviv region, Ukraine
orcid.org/0000-0003-3588-461
senkivstepan@ukr.net*

Key words: *phoneme, model, modeling, word, combinability, distributive structure.*

The article on the material of the “Great Consolidated Spelling Dictionary of Modern Ukrainian Vocabulary” analyzes the composition of triphonic words with the initial fricative phoneme in the Ukrainian language, clarifies the connecting possibilities of phonemes in triphonic words with the initial fricative phoneme and builds models of triphonic words with the initial fricative phoneme of modern Ukrainian language. It was found that in the modern Ukrainian language among the three-component models with the first component fricative phoneme is characterized by the following combinations of elements: “fricative + vowel + fricative” (19), “fricative + vowel + breakthrough” (12), “fricative + vowel + semi-open” (10) with the first fricative phoneme /v/; “fricative + vowel + fricative” (16), “fricative + vowel + breakthrough” (12), “fricative + vowel + semi-open” (12) with the first fricative phoneme /f/; “fricative + vowel + semi-open” (10), “fricative + vowel + fricative” (6), “fricative + vowel + breakthrough” (5) with the first fricative phoneme /zh/; “fricative + vowel + semi-open” (19), “fricative + vowel + fricative” (16), “fricative + vowel + breakthrough” (16) with the first fricative phoneme /s/; “fricative + vowel + semi-open” (12), “fricative + vowel + fricative” (10) and “fricative + vowel + breakthrough” (8) with the first fricative phoneme /sh/; “fricative + vowel + fricative” (14), “fricative + vowel + semi-open” (10), “fricative + vowel + breakthrough” (8) with the first fricative phoneme /j/; “fricative + vowel + breakthrough” (16), “fricative + vowel + semi-open” (10), “fricative + vowel + fricative” (10) with the first fricative phoneme /kh/; “fricative + vowel + breakthrough” (20), “fricative + vowel + fricative” (18), “fricative + vowel + semi-open” (15) with the first fricative phoneme /h/. In the modern Ukrainian language among the three-component models with the first component of the fricative phoneme the most typical are the following models: FOF – 122, FON – 115 and FOP – 110, ie such combinations of elements in the triphonic distributive structure with the first fricative phoneme as: “fricative + vowel + fricative”, “fricative + vowel + semi-open” and “fricative + vowel + breakthrough”.

Постановка проблеми. Апаратом лінгвістичного моделювання послуговуються для дослідження закономірностей сполучуваності фонем у словах сучасної української літературної мови. За «Словником лінгвістичних термінів» модель – це «закономірне розташування елементів у схемах або зразках складних мовних побудов, яке визначається властивостями певної мовної структури і регулярним відтворенням її в мові» [2, с. 135]. У мовознавстві під моделлю розуміють, на думку В.В. Коптілова,

«деяку типову конструкцію, яка є зразком для утворення речень або словосполучень (у синтаксисі), зразком для утворення слів (у морфології) тощо» [4, с. 40]. У сучасній фонології моделювання також набуло широкого застосування. Так, у монографії «Кількісні та якісні характеристики системи фонем української літературної мови» В.С. Перебийніс зазначає, що «при моделюванні певного об'єкта можна створити велику кількість його моделей, ...» [7, с. 9]. Отже, моделювання виділить окремі сторони

мовного явища і зміна бачення певного явища дозволить створювати нові моделі.

Аналіз досліджень. Статистично-математичними методами досліджували мовні явища такі вчені: О.І. Мельничук [6], Р.Г. Піотровський [8] та І.І. Ревзін [9]. Саме фонемі української мови є тими мовними одиницями, які допомагають створювати моделі виявлених трикомпонентних слів сучасної української літературної мови та розглядати їх сполучуваність.

У праці М.С. Трубецького [13] «Основи фонології» вперше висвітлена проблема сполучуваності фонем. Вчений зазначає, що фонемі певної мови поєднуються між собою тільки за специфічними законами. В українському мовознавстві сполучуваність фонем вже була об'єктом уваги. Так, у «Курсі історії українського язика» Є. Тимченко [12] виділив серед груп приголосних фонем дво-, три- та чотиричленні. У працях В.С. Перебийніс [7] розглянуто структуру двофонемних сполучень і їх частотність в окремих функціональних різновидах української мови. Про сполучуваність фонем української мови розширюють наші уявлення дослідження Л.М. Гриднєвої [3], І.Ф. Савченко [10], Т.В. Старака [11] та ін.

Актуальними на сьогодні залишається дослідження поліфонемних структур та структур, що виникають при словозміні у словах сучасної української літературної мови, що дозволить виявити закономірності сполучуваності фонем та з'ясувати причини виникнення обмежень сполучуваності фонем у дво- чи поліфонемних структурах слів, притаманні фонологічній системі української мови. Лише детальний аналіз структури полікомпонентних сполучень фонем у власне українських та запозичених словах дозволить з'ясувати основні закономірності сполучуваності фонем у полікомпонентних, зокрема трифонемних, словах української мови.

Мета нашого дослідження – виявити склад трифонемних слів із початковою фрикативною фонемою в українській мові, з'ясувати сполучувальні можливості фонем у трифонемних словах із початковою фрикативною фонемою та побудувати моделі трифонемних слів із початковою фрикативною фонемою сучасної української літературної мови. Аналіз проведено на основі «Великого зведеного орфографічного словника сучасної української лексики» [1]. В основі дослідження система фонем української мови, запропонована П.П. Кострубою [5].

Виклад основного матеріалу. Як показують спостереження, у сучасній українській літературній мові виявлено такі трифонемні слова із початковими фрикативними фонемами:

в: *ваг, вад, важ, ваз, вал, вам, вап, вар, вас, ват, ваи, вед, веж, вен, весь, вех, вже, вид, вий,*

вил, вин, вир, вис, вись, віа, від, віз, вій, вік, віл, він, вір, віт, віть, віх, віц, віч, вйо, вод, ВОЗ, все, всі, всю, вуд, вуж, вуй, вус, вут, вух, вчи, вчу;

г: *гав, гад, гадь, газ, гай, гак, гам, ган, гап, гар, гас, гат, гать, гев, гег, гез, гей, гель, гем, ген, геп, гес, геть, гех, геи, гид, гик, гиль, гир, гич, гіг, гід, гік, Гіл, гін, гір, гіт, гіф, гну, гов, гой, гок, гол, гоп, гот, гоц, гра, губ, гуд, гуж, гук, гул, гуль, гун, гуп, гусь, гут;*

ж: *жаб, жак, жаль, жар, жас, жах, жду, жеб, жень, жер, жив, жиг, жид, жил, жим, жир, жне, жом, жон, жох, жуи, жук, жур;*

з: *зав, заг, зад, зал, зар, зась, зве, зет, з-за, зиг, зидж, зиз, зик, зим, зло, зоб, золь, зом, зон, зуб, зуп, зух;*

з': *зів, зір, злю, зяб, зять;*

й: *йде, йог, йод, йой, йол. Йон, йор, йот, їдь, єн, єр, їх, їм, їй, юд, юг, юз, юк, юл, юнь, юс, ют, юх, яв, яг, яз, язь, яй, як, ял, ям, янь, яо, яр, яс, ять;*

с: *Саб, саг, сад, садж, саж, саз, сак, сам, сан, сап, сас, сед, сей, сель, сем, сен, сер, Сет, сеч, сиг, сиз, сизь, сик, сил, сим, син, синь, сип, сир, сит, сить, сиф, сих, сич, сли, соб, сов, сол, соль, сом, сон, соп, сос, соф, сох, спи, сто, суг, суд, сук, сум, сун, сунь, суп, сур, суть, суч, суш;*

с': *сів, сідь, сій, сік, сіл, сіль, сім, сін, сінь, сін, сір, сядь, сить, сідф, сідч, сюр, сяд, сядь, сядь, сям;*

ф: *фаг, фаз, фай, фал, фан, фар, фас, фат, фак, феб, фед, фез, фей, фен, фер, фес, фет, фик, финь, фіг, філ., фін, фіс, фіт, фіть, фіф, фіш, Фоб, фок, фол, фон, фор, фос, фот, фра, фрі, фру, фуг, фуз, фук, фур, фус, фут, ф'ю;*

х: *хаб, хав, хад, хадж, хаз, хай, хал, хам, хан, хао, хан, хар, хат, хедж, хек, хет, хеш, хиб, хиж, хиз, хить, хід, хін, хіп, хіт, хіть, хна, хов, хол, хон, хоп, хор, хот, хоть, хоч, хто, хуг, хук, хул, хур, хус, хух, хху;*

ш: *шаг, шал, шаль, шан, шар, шас, шат, шаф, шах, шві, шва, шед, шен, шеф, шех, шиб, шиз, шик, шил, шин, шип, шир, шов, шок, шоп, шор, шоу, шуб, шуг, шул, шум, шур, шух, ще, ці, цю.*

У трифонемному слові із початковою фрикативною фонемою для з'ясування закономірностей сполучуваності фонем умовно виокремлюємо такі 5 груп: голосні, зімкнуто-проривні, зімкнуто-щілинні, щілинні, напіввідкриті), де О – голосна, Р – зімкнуто-проривна, А – зімкнуто-щілинна, F – щілинна і N – напіввідкрита фонемі.

За «Великим зведеним орфографічним словником сучасної української лексики» у словах сучасної української літературної мови із можливих 11552 трикомпонентних моделей із першим компонентом фрикативною фонемою усього зафіксовано 394 слова (3,4%). Найбільшими сполучувальними можливостями володіють фонемі /с/ (58) та /г/ (57), які утворюють найбільшу кількість слів, коли розпочинають слово сучасної україн-

ської літературної мови. Структура трифонемних моделей слів із початковими фрикативними фонемами (/в/, /ф/, /з/, /с/, /з'/, /с'/, /ж/, /ш/, /й/, /х/, /г/) у сучасній українській мові має такий вигляд (табл. 1)

Характерними у трифонемній дистрибутивній структурі із першою фрикативною фонемою /в/ є такі поєднання елементів: «фрикативна + голосна + фрикативна» (19), «фрикативна + голосна + проривна» (12), «фрикативна + голосна + напіввідкрита» (10), рідше «фрикативна + фрикативна + голосна» (5), «фрикативна + голосна + африкативна» (2), «фрикативна + голосна + голосна» (2) та «фрикативна + африкативна + голосна» (2). Найчастіше другим компонентом трифонемних слів виступають голосні фонemi, зокрема /і/ та /а/, а третім фрикативні фонemi (19). Цікаво, що другим компонентом не зафіксовано проривних та напіввідкритих фонем. Третім компонентом після фрикативної та африкативної фонем не виявлено приголосних фонем. Значна кількість слів із першою фрикативною фонемою /в/ є власне українськими (*вам, вар, вас, ваш, вед, веж, весь, вже, вий, вил, вир, вись, від, віз, вий, вік, віл, він, вір, віт, віть, віч, вйо, вод, все, всі, всю, вуд, вуж, вуй, вус, вух, вчи, вчу*) і тільки окремі з них є запозиченими із інших мов та належать до периферії лексичної системи (*ваг, важ, ваз, вал, ват, віа, віх, віц, ВОЗ, вут*).

У трифонемній дистрибутивній структурі із першою фрикативною фонемою /ф/ (див. табл. 2) характерними є такі поєднання елементів, як: «фрикативна + голосна + фрикативна» (16), «фрикативна + голосна + проривна» (12), «фрикативна + голосна + напіввідкрита» (12), рідше «фрикативна + напіввідкрита + голосна» (3), та «фрикативна + фрикативна + голосна» (1). Найчастіше другим компонентом трифонемних слів виступають голосні фонemi, зокрема /а/, /е/ та /і/,

а третім фрикативні, проривні та напіввідкриті фонemi. Другим компонентом у таких структурах не зафіксовано проривних та африкативних фонем. Третім компонентом після напіввідкритих та фрикативних фонем не виступають приголосні фонemi. Більшість слів із першою фрикативною фонемою /ф/ є запозиченими із інших мов (*фаг, фаз, фай, фал, фан, фар, фас, фат, фах, феб, фед, фез, фей, фен, фер, фес, фет, фик, финь, фіг, філ., фін, фіс, фіт, фіф, фіш, Фоб, фок, фол, фон, фор, фос, фот, фра, фрі, фру, фуг, фуз, фук, фур, фус, фут, ф'ю*) і належать до периферії лексичної системи.

У трифонемній структурі із першою фрикативною фонемою /з/ характерними є такі поєднання елементів, як: «фрикативна + голосна + напіввідкрита» (6), «фрикативна + голосна + фрикативна» (6), «фрикативна + голосна + проривна» (6), рідше «фрикативна + фрикативна + голосна» (2) та «фрикативна + напіввідкрита + голосна» (1). Найчастіше другим компонентом трифонемних слів виступають голосні фонemi (19), зокрема /а/, та /і/, а третім напіввідкриті, проривні та фрикативні фонemi. Не зафіксовано другим компонентом проривних та африкативних фонем. Третім компонентом після напіввідкритих та фрикативних фонем не виявлено приголосних фонем. Значна кількість слів із першою фрикативною фонемою /з/ є запозиченими із інших мов (*зав, заг, зал, зар, зет, зиг, зидж, зиз, зик, золь, зом, зон, зуп*) і тільки окремі з них є власне українськими (*зад, зась, зве, з-за, зим, зло, зоб, зуб*), хоч і належать до периферії лексичної системи.

У словнику виявлено трифонемні слова із першою фрикативною фонемою /з'/ (див. табл. 3). Характерними серед них є поєднання таких елементів, як: «фрикативна + голосна + напіввідкрита» (2), та «фрикативна + голосна + фрикативна» (3).

Таблиця 1

Трифонемні дистрибутивні структури із початковою фонемою F (/в/)

№ п/п	Структура сполук																			
	F (/в/) (51)																			
1 елемент																				
2 елемент	O (a)			O (e)			O (и)			O (i)				O (o)		O (y)		F	A	
3 елемент	F	P	N	F	P	N	F	P	N	F	P	N	A	O	F	P	F	P	O	O
Всього	5	3	3	3	1	1	3	1	3	3	4	3	2	1	1	1	4	2	5	2

Таблиця 2

Трифонемні дистрибутивні структури із початковою фонемою F (/ф/)

№ п/п	Структура сполук																					
	F (/ф/) (44)																					
1 елемент																						
2 елемент	O (a)			O (e)			O (и)		O (i)				O (o)			O (y)			F	N		
3 елемент	F	P	N	F	P	N	P	N	F	P	N	F	P	N	F	P	N	F	P	N	O	O
Всього	5	1	3	3	3	2	1	1	4	2	2	1	3	3	3	3	3	2	1	1	1	3

Таблиця 3

Трифонемні дистрибутивні структури із початковими фонемами F (/з, з'/)

№ п/п	Структура сполук																	
	F (/з/) (22)														F (/з'/) (4)			
1 елемент																		
2 елемент	O (a)			O (e)	O (и)				O (o)		O (y)		F	N	O (i)		O (a)	
3 елемент	F	P	N	P	F	P	N	A	P	N	F	P	O	O	F	N	F	N
Всього	3	1	2	1	2	1	1	1	1	3	1	2	2	1	1	1	1	1

Найчастіше другим компонентом таких трифонемних слів виступають голосні фонemi, зокрема /i/ та /a/, а третім напіввідкриті та фрикативні фонemi. Другим компонентом не зафіксовано приголосних фонем. Третім компонентом не виявлено африкативних, проривних та голосних фонем. Слова із першою фрикативною фонемою /з'/ є, як правило, власне українськими (*зів, зір, злю, зяб, зять*), хоч і належать до периферії лексичної системи.

У трифонемній структурі із першою фрикативною фонемою /ж/ характерними є (див. табл. 4) такі поєднання елементів, як: «фрикативна + голосна + напіввідкрита» (10), «фрикативна + голосна + фрикативна» (6), «фрикативна + голосна + проривна» (5), рідше «фрикативна + напіввідкрита + голосна» (1) та «фрикативна + проривна + голосна» (1). Найчастіше другим компонентом трифонемних слів виступають голосні фонemi, зокрема /a/ та /и/ (по 6), а третім напіввідкриті та фрикативні фонemi. Другим компонентом не зафіксовано проривних та африкативних фонем. Третім компонентом після напіввідкритих та проривних фонем не виявлено приголосних фонем. Значна кількість слів із першою фрикативною фонемою /ж/ є запозиченими із інших мов (*жак, жас, жеб, жень, жиг, жид, жим, жох*) і тільки окремі з них є власне українськими (*жаб, жаль, жар, жах, жду, жер, жив, жил, жир, жне, жом, жон, жуи, жук, жур*), хоч і належать до периферії лексичної системи.

У трифонемній структурі із першою фрикативною фонемою /с/ характерними є такі поєднання елементів (див. табл. 5), як: «фрикативна + голосна + напіввідкрита» (19), «фрикативна + голосна + фрикативна» (16), «фрикативна + голосна + проривна» (16), рідше «фрикативна + голосна + африкативна» (4), «фрикативна + проривна + голосна» (2), та «фрикативна + напіввідкрита + голосна» (1).

Найчастіше другим компонентом трифонемних слів виступають голосні фонemi (55), зокрема /и/, /a/ та /у/, а третім напіввідкриті, фрикативні та проривні фонemi. Другим компонентом не зафіксовано фрикативних та африкативних фонем. Третім компонентом після напіввідкритих та проривних фонем не виявлено приголосних фонем. Значна кількість слів із першою фрикативною фонемою /с/ є запозиченими із інших мов (*Саб, саз, садж, саз, сан, сас, сед, сель, сем, сен, сер, Сет, сиг, сиз, сизь, сиф, сих, сол, сос, соф, суг, сун, сур*) і тільки окремі з них є власне українськими (*сад, саж, сак, сам, сан, сей, сил, сим, син, синь, сип, сир, сич, сом, сон, соп, сох, спи, сто, сук, сум, суп, суш*).

У словнику виявлено трифонемні слова (20) із першою фрикативною фонемою /с'/ (див. табл. 6) Характерними серед них є поєднання таких елементів, як: «фрикативна + голосна + напіввідкрита» (8), «фрикативна + голосна + проривна» (6) та «фрикативна + голосна + фрикативна» (5),

Таблиця 4

Трифонемні дистрибутивні структури із початковою фонемою F (/ж/)

№ п/п	Структура сполук															
	F (/ж) (23)															
1 елемент																
2 елемент	O (a)			O (e)		O (и)			O (o)		O (y)			P	N	
3 елемент	F	P	N	P	N	F	P	N	F	N	F	P	N	O	O	
Всього	2	2	2	1	2	2	1	3	1	2	1	1	1	1	1	

Таблиця 5

Трифонемні дистрибутивні структури із початковою фонемою F (/с/)

№ п/п	Структура сполук																					
	F (/с) (58)																					
1 елемент																						
2 елемент	O (a)				O (e)				O (и)				O (o)				O (y)				N	P
3 елемент	F	P	N	A	F	P	N	A	F	P	N	A	F	P	N	F	P	N	A	O	O	
Всього	4	4	2	1	1	2	4	1	5	4	5	1	4	2	4	2	4	4	1	1	2	

рідше «фрикативна + голосна + африкативна» (1). Найчастіше другим компонентом трифонемних слів виступають голосні фонemi, зокрема /i/ (14), а третім напіввідкриті фонemi. Другим компонентом не зафіксовано приголосні фонemi. Третім компонентом не виявлено голосних фонем. Слова із першою фрикативною фонемою /c'/ є, як правило, власне українськими (сів, сідь, сій, сік, сіл, сіль, сім, сін, сядь, січ, сяй, сяс, сям).

У словнику виявлено трифонемні слова (36) із першою фрикативною фонемою /ш/ (див. табл. 7) характерними серед них є поєднання таких елементів, як: «фрикативна + голосна + напіввідкрита» (12), «фрикативна + голосна + фрикативна» (10) та «фрикативна + голосна + проривна» (8), рідше «фрикативна + африкативна + голосна» (3), «фрикативна + фрикативна + голосна» (2), «фрикативна + голосна + африкативна» (1), «фрикативна + голосна + голосна» (1).

Найчастіше другим компонентом трифонемних слів виступають голосні фонemi (31), зокрема /a/ (9), а третім напіввідкриті фонemi. Другим компонентом не зафіксовано проривних і напіввідкритих фонем. Слова із першою фрикативною фонемою /ш/ є, як правило, запозичені слова (шаг, шал, шаль, шан, шас, шат, шаф, шах, шед, шен, шеф, шех, шиз, шик, шин, шоп, шор, шоу, шуг, шул) і тільки окремі з них є власне українськими (шва, шиб, шил, шов, шум, ще, ці, цю), хоч і належать до периферії лексичної системи.

У трифонемній структурі із першою фрикативною фонемою /й/ (36) характерними є такі поєднання елементів (див. табл. 8), як: «фрикативна + голосна + фрикативна» (14), «фрикативна + голосна + напіввідкрита» (10), «фрикативна + голосна + проривна» (8), рідше «фрикативна + голосна + голосна» (1) та «фрикативна + проривна + голосна» (1).

Найчастіше другим компонентом трифонемних слів виступають голосні фонemi (31), зокрема /a/

(9), а третім напіввідкриті фонemi. Другим компонентом не зафіксовано проривних і напіввідкритих фонем. Слова із першою фрикативною фонемою /ш/ є, як правило, запозичені слова (шаг, шал, шаль, шан, шас, шат, шаф, шах, шед, шен, шеф, шех, шиз, шик, шин, шоп, шор, шоу, шуг, шул) і тільки окремі з них є власне українськими (шва, шиб, шил, шов, шум, ще, ці, цю), хоч і належать до периферії лексичної системи.

У трифонемній структурі із першою фрикативною фонемою /й/ (36) характерними є такі поєднання елементів (див. табл. 8), як: «фрикативна + голосна + фрикативна» (14), «фрикативна + голосна + напіввідкрита» (10), «фрикативна + голосна + проривна» (8), рідше «фрикативна + голосна + голосна» (1) та «фрикативна + проривна + голосна» (1).

Найчастіше другим компонентом трифонемних слів виступають голосні фонemi (35), зокрема /a/ та /y/, а третім фрикативні та напіввідкриті фонemi. Другим компонентом не зафіксовано фрикативних, африкативних та напіввідкритих фонем. Третім компонентом після проривної фонemi не виявлено приголосних фонем. Значна кількість слів із першою фрикативною фонемою /й/ є запозиченими із інших мов (йог, йод, йол. Йон, ен, юд, юг, юк, юл, юнь, ют, юх, яв, яг, яз, язь, ял, янь, яо, яс) і тільки окремі з них є власне українськими (йде, їдь, іх, ім, їй, як, ям).

У словнику зафіксовано всього 43 слова із першою фрикативною фонемою /х/ (див. табл. 9). Характерними у цих словах є такі поєднання елементів, як: «фрикативна + голосна + проривна» (16), «фрикативна + голосна + напіввідкрита» (10), «фрикативна + голосна + фрикативна» (10), рідше «фрикативна + голосна + африкативна» (3), «фрикативна + напіввідкрита + голосна» (1), «фрикативна + проривна + голосна» (1), «фрикативна + фрикативна + голосна» (1) та «фрикативна + голосна + голосна» (1). Другим компонентом

Таблиця 6

Трифонемні дистрибутивні структури із початковою фонемою F (/c'/)

№ п/п	Структура сполук							
	F (/c') (20)							
1 елемент	O (i)				O (a)			O (y)
2 елемент	F	P	N	A	F	P	N	N
3 елемент								
Всього	3	4	6	1	2	2	1	1

Таблиця 7

Трифонемні дистрибутивні структури із початковою фонемою F (/ш/)

№ п/п	Структура сполук																		
	F (/ш) (36)																		
1 елемент	O (a)																		
2 елемент	O (e)			O (и)			O (o)			O (y)			F	A					
3 елемент	F	P	N	F	P	N	F	P	N	F	P	N	O	F	P	N	A	O	O
Всього	4	1	4	2	1	1	1	3	3	1	2	1	1	2	1	3	1	2	3

Таблиця 8

Трифонемні дистрибутивні структури із початковою фонемою F (/й/)

№ п/п	Структура сполук														
	F (/й/) (36)														
1 елемент															
2 елемент	O (a)				O (y)			O (i)			O (e)	O (o)			P
3 елемент	F	P	N	O	F	P	N	F	P	N	N	F	P	N	O
Всього	6	2	4	1	4	3	2	2	1	1	2	2	2	3	1

Таблиця 9

Трифонемні дистрибутивні структури із початковою фонемою F (/х/)

№ п/п	Структура сполук																						
	F (/х/) (43)																						
1 елемент																							
2 елемент	O (a)					O (e)			O (и)		O (і)		O (o)				O (y)		N	P	F		
3 елемент	F	P	N	A	O	F	P	A	F	P	P	N	F	P	N	A	F	P	N	O	O	O	
Всього	3	4	4	1	1	1	2	1	2	2	4	1	1	1	3	3	1	3	1	2	1	1	1

таких трифонемних слів виступають голосні фонемі (40), зокрема /а/ та /о/, а третім проривні, фрикативні, африкативні, напіввідкриті та голосні фонемі. Другим компонентом не зафіксовано африкативних фонем. Значна кількість слів із першою фрикативною фонемою /х/ є запозиченими із інших мов (*хаб, хад, хадж, хаз, хал, хан, хао, хат, хедж, хек, хет, хеш, хиз, хін, хіп, хіт, хна, хов, хол, хон, хот, хуг, хук, хул, хур, хус, хух*) і належать до периферії лексичної системи.

У словнику зафіксовано 57 слів із першою фрикативною фонемою /г/ (див. табл. 10). Характерними у цих словах є такі поєднання елементів, як: «фрикативна + голосна + проривна» (20), «фрикативна + голосна + фрикативна» (18), «фрикативна + голосна + напіввідкрита» (15), рідше «фрикативна + голосна + африкативна» (2) та «фрикативна + напіввідкрита + голосна» (2). Другим компонентом таких трифонемних слів виступають голосні фонемі, зокрема /а/ та /е/, а третім

Таблиця 10

Трифонемні дистрибутивні структури із початковою фонемою F (/г/)

№ п/п	Структура сполук																			
	F (/г/) (57)																			
1 елемент																				
2 елемент	O (a)			O (e)			O (и)			O (і)			O (o)				O (y)		N	
3 елемент	F	P	N	F	P	N	P	N	A	F	P	N	F	P	N	A	F	P	N	O
Всього	4	6	3	7	2	3	2	2	1	2	3	3	3	2	1	1	2	5	3	2

Таблиця 11

Зведена таблиця трикомпонентних моделей із першим компонентом фрикативною фонемою

№ п/п	Структура сполук										Всього
	F (/в, ф, з, з', ж, с, с', ш, й, х, г/)										
	O (/а, о, у, е, і/)					F	A	N	P		
	N	F	P	A	O	O	O	O	O		
/в/	10	19	12	2	1	5	2	0	0		51
/ф/	12	16	12	0	0	1	0	3	0		44
/з/	6	6	6	1	0	2	0	1	0		22
/з'/	1	2	1	0	0	0	0	0	0		4
/ж/	10	6	5	0	0	1	0	0	1		23
/с/	19	16	16	4	0	0	0	1	2		58
/с'/	8	5	6	1	0	0	0	0	0		20
/ш/	12	10	8	0	1	2	3	0	0		36
/й/	12	14	8	0	1	0	0	0	1		36
/х/	10	10	16	3	1	1	0	1	1		43
/г/	15	18	20	2	0	0	0	2	0		57
Всього	115	122	110	13	4	12	5	8	5		394

проривні, фрикативні, африкативні та напіввідкриті фонemi. Другим компонентом не зафіксовано проривні, фрикативні, африкативні фонemi. Значна кількість слів із першою фрикативною фонемою /г/ є запозиченими із інших мов (*газ, гак, ган, гап, гас, гат, гев, гег, гез, гель, гем, гес, гех, геи, гид, гич, гиз, гід, гік, Гіл, гіт, гіф, гок, гол, гот, гуд, гуж, гун*) і тільки окремі з них є власне українськими (*гав, гай, гак, гам, гей, ген, гін, гір, гну, гов, гої, гра, губ, гук, гун*), хоч і належать до периферії лексичної системи.

Як бачимо, найчисельнішими серед усіх трикомпонентних моделей із першим компонентом фрикативною фонемою є такі моделі: FOF – 122, FON – 115 та FOP – 110, менш чисельні FOA – 13, FFO – 12, FNO – 8. Найхарактернішими є такі поєднання елементів у трифонемній дистрибутивній структурі із першою фрикативною фонемою: «фрикативна + голосна + фрикативна», «фрикативна + голосна + напіввідкрита» та «фрикативна + голосна + проривна». Найбільші сполу-

чувальні можливості має фрикативні фонemi /с/ та /г/. Цікаво, що першим компонентом серед усіх фрикативних фонем найчастіше трапляються фонemi /в/, /с/, /г/.

Як бачимо, найчисельнішими серед трикомпонентних моделей із першим компонентом фрикативною фонемою є поєднання фрикативних фонем із наступними голосними та фрикативними фонемами (122 сполук).

Висновки. Отже, у сучасній українській мові серед трикомпонентних моделей із першим компонентом фрикативною фонемою найбільш типовими є такі моделі: FOF – 122, FON – 115 та FOP – 110. Характерними є такі поєднання елементів у трифонемній дистрибутивній структурі із першою фрикативною фонемою, як: «фрикативна + голосна + фрикативна», «фрикативна + голосна + напіввідкрита» та «фрикативна + голосна + проривна». Слова, у яких вони трапляються, належать як до активного словника мови, так і до периферії лексичної системи української мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ганич Д.І., Олійник І.С. Словник лінгвістичних термінів. Київ : Вища школа, 1985. 360 с.
2. Коптілов В.В., Нікітіна Ф.О. Число и слово. Київ : Наукова думка, 1966. С. 18–48.
3. Мельчук И.А. (1974) Опыт теории лингвистических моделей «смысл-текст». Москва : Наука. С. 310–314.
4. Пиотровский Р.Г. Моделирование фонологических систем и методы их сравнения. Москва – Ленинград : Наука, 1966. 299 с.
5. Ревзин И.И. Современная структурная лингвистика. Москва : Наука, 1997. 263 с.
6. Трубецької Н.С. Основы фонологии. Москва, 2000. 352 с.
7. Тимченко Є. Курс історії українського язика. Вступ: фонетика. (2-е вид., доп.). Київ – Харків, 1930. 212 с.
8. Перебийніс В.С. Кількісні та якісні характеристики системи фонем української літературної мови. Київ : Наукова думка, 1970. 270 с.
9. Гріднева Л.М. Порождение слога в современном украинском языке. *Структурная и математическая лингвистика*. № 2. 1974. С. 32–39.
10. Савченко І.Ф. Фонемний аналіз трифонемних словоформ. *Мовознавство*. 1972. № 6. С. 37–44.
11. Старак Т.В. Особливості початкових сполучень приголосних фонем в українській мові : XXXIX наукова конференція, присвячена підсумкам науково-дослідної роботи університету за 1964 рік. *Тези доповідей. Філологія, журналістика*. Львів, 1965. С. 49–50.
12. Бусел В.Т. Великий зведений орфографічний словник сучасної української лексики. Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. 896 с.
13. Коструба П.П. Фонетика сучасної української літературної мови. Львів, 1963. 100 с.

REFERENCES

1. Ganych D. I., Oliynyk I. S. (1985) Slovnnyk Lingvistychnyh Terminiv. Kyiv : Vyshcha Shkola, 360 s.
2. Koptilov V. V., Nikitina F. O. (1966) Chyslo I Slovo. Kyiv : Naukova Dumka, S. 18–48.
3. Melnychuk I. A. (1974) Opyt Teorii Lingvisticheskikh Modeley «Smysl-Tekst». Moskva: Nauka, S. 310–314.
4. Piotrovsky R. G (1966) Modelirovaniye Phonologicheskikh Sistem I Metody ikh Sravneniya. Moskva – Leningrad : Nauka, 299 s.
5. Revzin I. I. (1977) Sovremennaya Strukturnaya Lingvistika. Moskva, Nauka, 263 s.
6. Trubetskoi N. S. (2000) Osnovy Phonologii. Moskva, 352s.
7. Tymchenko Ye. (1930) Kurs Istoriyi Ukrainського Yazyka. Vstup: Phonetyka. (2-e vyd., dop.). Kyiv – Kharkiv, 212s.

8. Perebyinis V. S. (1980) Kilkisni ta Yakisni Kharakterystyky Systemy Phonem Ukrayinskoyi Literaturnoyi Movy. Kyiv: Naukova Dumka, 270 s.
9. Grydneva L. M. (1984) Porozhdeniye Sloga v Sovremennom Ukrainskom Yazyke. Strukturnaya i Matematicheskaya Lingvistika, 2, 1974, S. 32–39.
10. Savchenko I. F. (1972) Phonemny Analiz Tryphonemnykh Slovoform, Movoznavstvo, 6, S. 37–44.
11. Starak T. B. (1965) Osoblyvosti Pochatkovykh Spoluchen Pryholosnykh Phonem v Ukrayinskiy Movi: XXXIX Naukova Konferentsiya, Prysviachena Pidsumkam Naukovo-doslidnoyi Roboty Universytetu za 1964 rik. Tezy Dopovidei. Philologiya, Zhurnalistyka. Lviv, S. 49–50.
12. Busel V. T. (vidp. red) (2004) Velyky Zvedeny Orphographichny Slovnyk Suchasnoyi Ukrayinskoyi Leksyky. Kyiv; Irpin: VTF «Perun», 896 s.
13. Kostruba P. P. (1963) Phonetyka Suchasnoyi Ukrayinskoyi Literaturnoyi Movy. Lviv. 100 s.